

Այս անգամ ալ՝ այս վերնագրովս է որ Հայրենիքին (թ. 1060) միտքը կ'իյնայ — գրեթէ գրեթէ կը հաճի — շնորհք մը կ'ընէ — Մխիթարեաններուն վրայ բան մը ծրելու և Յօգուածը — որ սովորական չէ, երբ մեր վրայ կը գրէ — ստորագիր չունի. բայց, գրողը, իր օրագրական արուեստով և շեշտովը, կը շանայ շնչել իրեն վրայօք հին. ցածի հով մը, կարծես, ըսեմ, անհոգութիւն մը՝ որ կ'ուզէ պարտկել արհամարհութեան մը անցնելու վրայ եղած կէտը. կը զգայ — կ'երևնայ — թէ զօրծը, միշտ, « անմեղ վանականն » մը հետ է. շատ ուշիշակ խղճմբ. տալիս, ետեւ առաջ մտածել պէտք չէ. արդէն, իրենք, — մտքէն կ'ըսէ — երբեք չեն պատասխանած, ուղղակի. եթէ քիչ մ'ալ բան աւելի ըսենք, քովերնիս կը մնայ, (ինչպէս շատ անգամ մնացած է)։ Եւ խկոյն կը սկսի.

« Բազմավէպին այս տարուան յունուարի թիւը կը պարունակէ առաջին յօդուած մը — կամ թէ կ'ազգէք ըսենք խմբագրական մը — որ... » ։ Այս նախերգն է՝ այն տեսակ մը երաժշտութեան՝ որով կարծես թէ արդէն վաղուց ծափերու, յաղթանակներու վարժած վարպետը կ'առնու շարժել իր գաւազանիկը, գաւազանիկ մը՝ որ երբեք չէ հանգիպած սուշուն շիւնին։ « Պայքարէ փախչող չենք — կ'ըսէ ինքը —, բաւական է որ մեր հակա. ռակորդները (մեծ պատիւ է մեզի) ըլլան... քաղաքավար »։ Պայմանը այս է, վայելուչ և հանդիսական. ուստի գլխարկին հաննք, զգեստներնուս զրօշակները (չհասցուի զրօշը, որ խորթ է) վրայէ վրայ բերենք, ամփո. փութիւնք — անժպիտ — Հայրենիքին պատաս. խան տալու համար։ Նախատինք պէտք չէ ընել, բնաւ։ Նայինք։

« Կզգիացեալ անմեղ վանականի մը ուղ.

դամիտ ըլլալն » ալ, այս մեր՝ իբրեւ բազ. մամբոխ հրապարակի մը մէջ աթոռի մը վը. րայ կանգնած՝ մեղաւոր աշխարհականին զխաւոր պատուէրը, խղճահարութիւնն է, որ, վայրկեան մը աչքերնիս վար առնուլ (աղիւստարոյզ է, այլ առնել), մտածել կու տայ։ Հո՛ս է արդեօք յիշելու բուն տեղը. Զկայ յանապատի որ կայ յաշխարհի։ Եւ... առաջ տանինք — միշտ զգուշանալով նախա. տինքէ — ։ « Քննադատութիւն մը իսկ ան. օգուտ աշխատանք պիտի համարուէր (sic!) եթէ... » — մէկ խօսքով — քանի մը կէ. տեր, իրենց այն « թշնամանքովը », չի գրգռէին թէ զգայուն շիղեր ունինք, չիմացը. նէին թէ. Ո՛վ կ'ըլլայ կոր այն « անմեղ վանականը » որ « միամտաբար » մեր ու Զու. լայի մը վրայ ժտի խօսելու. և այլն։ Եւ հոս գաւազանիկը թափ մը ունի, խոյանք մը, կարծես թէ intermezzoյին վրայ է. մտիկ ըրէք։ « Վէներտիկի Մխիթարեաններն ալ անա կ'ուզեն մասնակցիլ (վերլուպէս) մեր ժամանակակից կեանքին, կ'անդրադառնան (երկո՛ւ հարիւր տարի մրափելէն ետքը) թէ 19րդ դարուն վերջերը Հայերը կը վարեն հանրային կեանք մը որուն առաջնորդը Եւ. սերիոսը կամ փաստօտը չեն կրնար ըլլալ »։ Է՛հ, առաջ տար, սորվելու բան կայ։ « Կը նկատեն թէ ալ կը բաւէ իրենց համար հե. ռու հեռու (bis) ապրիլ ժամանակակից կեան. քէն »։ Ուրի՛շ. գեռ կայ։

Բայց այս բացատրութիւններդ, սիրելի Հայրենիք, աշտուն հացի մը պէս հին է, գուցէ ծթած ալ. այն օրէն որ սկսար նոր տնօրէնի մը տակ իբրեւ առջոյ ուժով մը և եռանդեամբ հրատարակուիլ, այսպիսի իմաստ. ներով — քիչ մը վեր, քիչ մը վար — հարիւր անգամ զմեզ մոռցար, և նոյնչափ անգամ նորէն ողջանեցիր. մեռուցիր զմեզ

ու դարձեալ մեզի յարութիւն տուիր քու անհուն բարութեամբդ: Եւ այսպէս, ստիպուած ենք մենք, խեղճ ուրուականի մը նման, երբեմն գերեզման մոլուելու անգութ բռնցիկի մը հարուածով, և երբեմն ալ զթոտ ձեռքի մը կարկառմամբ մեր կափարիչը թօթափելու, գորտ ելլելու, արևուն լոյսը վայելու համար: Ելթէ տանջանք մ'ըլլար այս, ասկէ աւելի տանջանք չէր կրնար ըլլալ: Բայց դառնանք յօգուածադրին, որ դեռ շատ բան կ'ըսէ:

« Թշնամանքէն չենք վախեր, մեզի երկիւզ պատճառողը անտարբերութիւնն է որ կը ստեղծեն մահուան ցրտութեամբը »: Մահաձանց այս տարի որ ցուրտն անասանքի էր, և թերևս Հայրենիք իր անբաւ գործովը, կարծելով թէ Մխիթարեաններուն ունեցած անտոգնները սպառած ըլլան, կու գայ իր ճանաչաւաւ ճառագայթը սփռելու անոնց բողոքները պատած ձիւնին վրայ: Եւ սակայն ցուրտը կը շարունակէ: Եւ կ'աւելցնէ. « Ուրեմն կրնանք վեհեմիտի Մխիթարեանց (թանձր է... եաններուն) պաշտօնական թերթին այդ յօդուածը համարիլ առաջին քայլ մը մասնակցելու մեր ապրած կեանքին »: Բարեկենդանը թէպէտ լմացաւ — զէթ մեզի համար — բայց հոս կրնայ հարցուիլ թէ արդեօք յօդուածագիրը իրեն գրասեղանին վրայ է, թէ թատերական բեմի մը, ուր, բուլէի մը համար, զգեստաւորուած, կ'ուզէ ձևացնել նախագահի մը դերը, հին դպրոցի մը մեծամեծ շարժմունքներովը, առողաւութեամբը: Եւ մեր այս հարցմանը իբրև պատասխան, կարծես կը բարձրանայ վեր երկրորդ հանդէսի մը վարագոյրը, լսեցնելու մեզի այս հետեւեալ շղականքն ալ: « Աշուշտ մեր մտքէն չանցնիր որ վանական միաբանութիւն մը կրնայ պոսկան, իմաստասիրական, գեղարուեստական (չիտականը միայն չլիշելու ամօթխածութիւնը ունեցեր է), հանրային կեանքին ցոլացումը եղող ամէն խնդիրներու մէջ համաձայն գտնուիլ միշտ առաջ երթալու հետամտող մամուլին հետ »: Ելեցիր, մի' արտորար, մի' զարգափեր, երևակայութիւնը չաշխատի, դեռ նոր սկսաւ սուրբը հեծելաշինը եւ Պոլսի փողոցներուն մէջ: Ուրիշ կողմ

մանէ պէտք է գիտնալ միայն — և գործը հոն է — թէ այն մեծամեծ աղանդներուն հայրին, ոսպնածն ապակին, (չեմ գիտեր թէ յօդուածագիրս բնաբանութենէ կը հատկանայ) որ կը ցուցնէ, իբրև արևու ճառագայթներ, թէ, հանրային կեանք մը, միշտ առաջ երթալու հետամտող մամուլին միջոցով, բացահայտեց է արդեօք, թէ մերձահայեալաւ. ապա թէ ոչ խնդիրը կը փոխուի, և վաճառական միաբանութիւն մը չի կրնար համաձայն գտնուիլ հոն՝ ուր ամէն բան կամ խոշորացող կը տեսնուի կամ հակառակ շրջած:

Եւ հայեր որ Եւսեբերտի մը վրայ կը քըքնան և փառաստ մը, գիտցած չգիտցած, կը ճմարկեն. այն հայերը, կ'ըսեմ, որ տասն անգամ վիկ. Սարգսուն իրենց բերանն եննաւ մէջ ծամծմելով, վիկտոր Հիւկոյի եղունգներուն վրայ աաշտ, Մորասան մը անու թերթիուն տակ, ինչպէս Չլորան, իբրև Պրիսպոսի պատկեր մը, մազերուն մէջ, փառնկական հնչակապ հեղինակներու հեղեղով մը, Մոլիերի, Պալպալի, Ալեք. Տիւմայի, Տոտէի, Լիթերի, և այլն, կու գան զիմացնիւ—Petit journalի մը տօգոյն լուսաստեղներու, կայծերու տակ — զգալի, տուիւն մը, իմաստասիրութիւն մը, գեղաւրուեստ մը մեզ ստեղծած ըլլալու յաւակնութեամբ, մեզի ուրիշ բան չեն շնչեր, չեն ցուցներ — ըսնք քաղաքաւարութիւննիս ալ, անքաղաքաւարութիւննիս ալ վտանկի մէջ դնելով — բայց եթէ հրապարակի ապարթանք մը, շաղակաւտանք մը և դուրս ինկած երկայնաչափ ընդուն մը միայն: Եւ յետոյ, մեր լատեպոն հոգ կը տանին, կ'ուզեն, կը բռնադատեն, կը զրգոնեն որ իրենց պատասխանները. Ի՞նչ բանին. իրենց պատասխանելը հոն այն փառաստի քիթապոյը ընդուններուն վրայ — կ'աղաղակեմ որչափ որ ձայն ունիմ — մեզ մահացուցում մըն է և ծաղրաշարժի մը հետ իբրև խօսիլ մը: Մեր հին ազգային հեղինակներուն վրայ կրնան երթիմ միայն ոռորչ գծադրի մը հետ կատակելու, կարաւելու, եթէ կ'ուզեն, բայց մեզի հետ չէ, որ փառաստը թղթատած ծաւանակնիս ալ — ըսած ըլլամ միանգամ — չենք մոռցած նաև վիկտոր Հիւկոները, և

մեր վիճակին, մեր պատուոյն առաջնորդող ընտրութեամբ — եթէ կը հանի ըսէ, պարտն յօղուածագիր, վաճականի մը անմեղութեամբ — զիրենք յարգեր ենք: Մենք, այո՛, կը կենանք լուս հեգնութեան մ'առջեւ, որ ըրածը և ըսածը չգիտեր, և անձով մտքէ մը յառաջ եկած ծագածու սղիտութիւն մը բանի տեղ գնելու ոչ ցաւը, ոչ կամքը, ոչ համոզումը տեսցած ենք երբեք և պիտի ունենանք: Եւ... կը սպանամ (մի ծիծաղիք), այս նիւթին վրայ հիմակահիմայ այսչափ:

★ ★

Հայրենիքի յօղուածագրէն այն վերը յիշատակուած հասածները՝ կը կազմեն, գրեթէ, իրեն ճիշդ երեք սիւնակներուն իբրև յառաջաբանը, և... կարևորագոյն մասը. վերջէն անմիջապէս եկածը՝ իրեն նիւթ առած խմբագրականին աշխարհաբարին վրայ ուրիշ բան չէ՝ բայց քանի մը ականջի փափկութիւն, խորթութիւն, իմաստակ զիտողութիւն. և կը ցուցնէ հոն, կը պարզէ, փռանկական ակադեմականի մը կատաղութիւնը և իտալական ֆիտուզայի մը մէջ արուեստական յատկաբան մ'ըլլալու գերզգոնութիւնը:

Ինքը, բնդհանրապէս, այն խմբագրականին աշխարհաբարը չի հասկնար, կամ « ահագին (սարսափելի) » նեղութիւն կը կրէ հասկընալու. « ասկայն, կաղալով, խորխափելով, կը ջանայ անոր վրայ խորհրդածութիւններ ստեղծել, էջեր լեցնել — իբրև ատեն անցընելու համար — և կը քննադատէ, քիչ շատ, ինչ որ « թշնամանք » է, ինչ որ « ամբաստանութիւն »: Եւ հոն, այն կէտին, puritainի մը կեցուածքովը, եզնկապաշտ գրաբարեանէ մը աւելի մոլի, կը սպանայ ըլլալու նոր արփիափայլ Մեթուրպը աշխարհաբարի ոսկեղարու մը, որուն արշալոյսը (շնորհակ ենք) կը նշմարէ և բազմավեպին գոյութեանը առաջին տարիներուն մէջ », և արժանի չընէր զինքը յետադիմական « գովեստին »: Ատեն կ'անցնի սակայն, Բազմավեպին ոսկին կը փոխուի արծաթի, և կը փնտռուի, խաղաղացոյցով, կը գտնուի մէջը երակ մը, կտոր մը, որ կապար անգամ չէ,

և ինքը՝ յօղուածագիրը — չար կամ. անուշագիր — աւելի անարգ մետաղ մը ներկայացընելու: Համար հասարակաց, անոր մէջէն և շաղկապն ալ կը փրցնէ կը նետէ. « Անցեալ տարւոյ տոյն նկարագիրս՝ պատկերն է (և) քան զայն յառաջ բաւական տարիներու », խմբագրականին մէջէն հանուած այս նմոյշը — որուն նման խրթնութիւններ իրենին և իրենիններուն մէջ ալ կրնան սպրդիլ, գրեւորել — բաւական չէ. անմիջապէս ետքը կ'արտատապէ ուրիշ մ'ալ, որ արժանի չէ բնաւ չհասկցուելու կամ խորթ ըլլալու խրթնութիւն. միայն քիչ մը սեղմ է, և, սովորաբար ճապաղ, թեթեւ — սիրուն, եթէ կ'ուզէք — ռոմով գրելու վարժած միտք մը կը յագնեցնէ, կը շփոթէ:

Կը խոստովանի թէ « մի » և « վրայ » գրելնու մէջ. « յառաջագիմական » չենք. բայց մենք չենք միայն գործածողները, այսպիսի « պարարտութեան » գէմ ուրիշ թերթի (Կ. Պոլսէ դուրս) խմբագրութիւններ ալ կըրնան բողոքել. և — զարմանալի՜ բան — ինչ որ քու քննող թմբուկիդ « խորթ հնչուածներ » են, « մի » և « վրայ » գրողներուն լռելիքին ալ « մը » և « վրայ » խժալուր կու գան. կարծիք, վարժութիւն, ականջի մը շինուածքի տարբերութիւն. և ասով իրենք քու որոտացող պատգամդ կը ջրեն և սուտ կը հանեն: Բնութեան մէջ չկայ բան որ մենին և արուեստը չկարենայ կենդանացնել զայն: Ես, տես — քեզմէ աւելի ժամանակակից — « մի » ինչ ալ, « մը » ինչ ալ « վրայ », « վրայ » կը ծիծաղիմ, բաւական է որ գաղափարս բացատրէ:

★ ★

Յետոյ կ'անցնի մեր խորամանկ յօղուածագիրը հարցնելու թէ « Բազմավեպ արդեօք ո՞ր կուսակցութեան կը պատկանի, կամ թէ ոչ մէկուն ու ինքնիրեն կուսակցութիւն մըն է (կուսակցութիւն մըն է) »: Եթէ երկայն 53 տարիներէ ետքը չի հասկցաւ, հարցաւորը այս երկդիմի բժամտութիւնը բժկելու համար բնաւ գեղ մը չունի: Սակայն անմիջապէս ետքը, ինքը, իրեն մտքովը, հարցումը կը կարծէ լռածա՞ծ ըլլալ. « Ռազմագրութիւն ընե-

լով իր ամբաստանութեանց (զրաբար կը հռ-տի... ութիւններուն, ժամանակակից քա-տաղդեոք պահէ, ոսկեզարու մէջ քերականու-թեան սխալ մի ընե՛ր) կրնանք եղբակացնել թէ սիրող մը ըլլալու է կղերամիտ օրազրու-թեան որ իր ներկայացուցիչներն ունի. բայց ինչո՞ւ չի համարձակիր անոնց դրուատիլն ը-նել »։ Ահ համարձակիր, վասն զի հոն, այն տեղը դրուած « կղերամիտ » ածականին ոյժը չի հասկնար. այս գիտե՛նք որ կարգ մը մար-դիկներու համար անկօնութեան և աղտոյդու-թեան զեմ՝ խօսողները « կղերամիտ » կ'ըլ-լան. և այս կարծիքը ունեցողի օրինակը նոյն իսկ Հայրենիքին յօդուածագիրը մեզ կրնայ տալ՝

Եւտոյ կ'ուզէ ժամանակակից կեանքով ա-պրող մը որ իրեն « մատնանիշ ընենք այն թերթերը որոնք հրատարակած են... » և այլն։ Անոնք զեռ անցեալ տարուան գրութիւններ են.. և ինքը որ գիտէ թէ « 19րդ դարու վերջերէ Հայերը (ի՛նչ) հանրային կեանք կը վարեն », զիտէ, և կը հարցնէ անոնց՝ զո-րոնք ինքը զեռ նոր իրենց քունէն կ'ա-թընցնէ։ Խնդրեմ՝ ժողովածութիւն չընենք. բաւական է միայն որ քուներնիս փախցու-ցիք, զմեզ անհանգիստ ըրիք։

* *

« Վեց եօթը սիւնակ ամբաստանութեանց (...ութիւններուն, վերջինը ըլլալ, կ'ազգա-բարեմ) մէջ հաստ մը միայն մեզի երեցաւ (ինչ որ է, շունչ առնունք) քիչ մը յտակ. այն է Զուլայի համար եղած ակնարկութիւ-նը »։ Զեզի « քիչ մը յտակ երեցաւ », պարզ անոր համար վասն զի կը փափագէիք ազոցաանջ սիւնակներնու մէջ այն փռան-կական անուանի մատենագիրներու անուննե-րուն փոխ առած հիմնութիւն մը, որ տեղը չէր։ Բազմավեպին խմբագրականը անկէ ա-ւելի ճիշդ, անբռնազրօս պարզութեամբ չէր կրնար զուրցել այն երկու խօսքը — որ շա-տերու բերանն է — Զուլայի համար. և իրեն « պատուաւոր՝ ճեմարանի խորշեցան իրենց ձեռքը կարկառե՛լ իբրև ընկերի » ըլլածը, պարզ եղելութիւն մ'է, պատմութիւն մ'է որ կ'աւանդէ՝ ուրիշ բան։ Բայց քննադատը

կ'ուզէ քաշքշել այն խօսքը, անոր միտք մը աւելի տալ, ծախելու քիչ մը գիտութիւն, քիչ մ'ալ նախատինքի պէս բան մը — իբրև առի-թէն օգուտ քաղելով — սահեցնելու համար։ « Գեղարուեստական կեդրոնավայրի մը մէջ, հոն վիճակի, ուր զեռ քանի մը օր առաջ այնքան խաղաղաւա (մասնական, մենք հոս էինք) ընդունելութիւն եղաւ հոյակապ վիպա-սանին, հայերէն թերթ մը կ'ելլէ միամտա-բար (ստուգիւ հիանալի՝ ես քու այն միամտե-տաբարներովդ, խորագիտութեանդ վրայ խոր կարծիք մը կը գոյացնեն) կը յայտարարէ թէ երբ մատենագիր մը չի կրնար մտնել Ֆրան-սայի Ակադեմիային մէջ, այդ մեթօմը ինք-նիրեն նուաստացուցիչ բան մըն է »։ Այսպիսի բան չէ ուզած ըսել հայերէն քերթը. բայց մենք մեր կողմանէ համարինք և ընդունինք թէ նուաստացուցիչ բան մը չէ. օակայն կայ ան-շուշտ Զուլայի վրայ խորտիլակ մը, արատ մը, որ փռանկիւղ Ակադեմիային խիղճը կը վրդովէ, դուռ փակել կուտայ իրեն զեմ՝ ամբապինդ, և միամտաբար հայերէն քերթ մը կ'եղէ կը յայտարարէ թէ Ֆրանսայի Ակադեմիայէն մերժում մը նուաստացուցիչ չէ։

Զուլա մեծ տաղանդ ունի, մեծ համբաւ (հասկցանք), չկայ մէկը որ ուրանայ, և այս բանն հաստատելու համար, օչ իմ աղաղա-կիս պէտք կայ և օչ Հայրենիքի յօդուածա-գրի մը. բայց հոչակին պատճառաւ չէ միայն որ վիպասանը խաւիղի քաղաքներէն « խաւ-դավառ ընդունելութիւնը » գտաւ, այլ անոր մէջ կար նաև քաղաքական տեսակէտ մը, նպատակ մը, որ արդէն ամէն խաւիւրա ի-շած փռանկ հոյակապ անձնաւորութիւն « խաւ-դավառ » կ'ընդունի, Զուլայի համար առան-ձին նոր բան մը եղած չէ։

Ուրիշ կողմանէ, այն կատղած և դժբաղդ վիպասանին դէպքը — Ակադեմիային մէջ մտնելու — հայերէն քերթին այն բոլոր յի-շած հեղինակներուն հանդիպածէն տարբեր է. ոմանք չեն մտած եղբր, մէկը առաջին անգամ մերժուե՛ր է եղբր, ուրիշ մը մէկ քուէով մնացեր է, երրորդ մը, մտնելով, քառաքղէս ունեցող ընկեր մը քուէն փախցու-ցեր է. իսկ Զուլա, քանի՞ հեղ փորձեց ար-դեօք, և այն՝ զոգցես յարձակմամբ՝ բռնա-

բարեւու այն տաճարը. Գհա խնդիրը հոս է, այս կէտին մէջ. մնացածները բոլոր աւելորդ խօսակցութիւն է:

Անասուն յօղաւազիրը — ո՞վ է արդեօք — կ'անցնի ապա բացատրութիւններ շոյայելու, արդարացնելու Զոլայի ետ մղուած, խորտակումը Ակադեմիայէն. բացատրութիւններ, արդարացումներ, զորոնք շատ դիւրութեամբ վեր վար կրնայ ընել Ակադեմիան և ո՛ր և իցէ փոսանկ մը. հայտ մը համար այսուփ տակնուփայ ըլլալու պէտք չկայ և աւելորդ ալ է: Բայց բանիկ մը մենք ալ ըսենք, կամ, պզտիկ գիտողութիւններով կու չենք իրեն ըսածները: և Ակադեմիային մէջ երկրորդական և երրորդական գրողներ կան և եղբի: Լաւ. հետևանքը և Զոլա եթէ կ'ուզէ Ակադեմիային մասնակցիլ, ո՛չ թէ իր փառքին վրայ բան մը աւելցնելու համար է, այլ որովհետեւ Ակադեմիան պաշտօնական մարմին մը կը համարուի և Զոլա կ'ուզէ որ իր գրական զպրօնն ալ պաշտօնապէս մտնէ անոր մէջ»: Շատ փափուկ զուրցումներ են աւտոնք, որոնց մէջ մեր խոշոր միտքերը չեն կրնար թափանցել, Զոլային պատիճը ապրեցնելու ելք մը գտնալ, և մերկանալ Ակադեմիային դրանը բուն պաղտնիքը, զոր յօղաւազիրը կը զգուշանայ յայտնելու, իբրեւ մտտիչ մը ըլլալու վախէն: Առաջ տանինք: « Ո՛չ ապաքէն (կարծեմ զգուշանալի է, չի հասկցուիր, առանց իմանալու զրաբար կը գրես, երբեմն. Ոսկեբերանի ամենէն գեղեցիկ ճառերը Ո՛չ ապաքէնով կը սկսին) Զոլա և Պատուայ Լէդեոնի » պատուանշանը ընդունեցաւ. որպէս զի իր զպրօնին պաշտօնական հանգամանք մը տայ »: Ընդունեցաւ ի՞նչ ըսել է, պատիճն ըրաւ իրեն հայրենեացը. և այն պատուանշանը որ կը սրուի, « զպրօնի մը պաշտօնական հանգամանք մը տալու » համար է: Նո՛ր բան: Վէրտի՝ ուրուն արուեստաւ նոյն նշանը, իրեն ո՞ր զբարոցին պաշտօնական հանգամանք մը տուաւ: Կը շնորհուի միայն հանճարոյ, հռչակաւոր մատենագրի, արուեստապետի, և այլն, ուրիշ հայեացներով, ուրիշ ձևերու առկ, չընձեռեր փռանկիւս իր այն պատուանշանը:

Եւ Ակադեմիան չընդունիր Զոլա մը,

պարզ այն պատճառաւ — նրբութիւններու ցիմելու պէտք չկայ — որ cochonnerieներուն: Ընդունելովը կրնայ զուր փախցնել, եթէ Տիւրանլու մը բան մը չէ աչքիդ, փաթեթ՝ ու մը. փաթեթու մը՝ որ « կղերական » չէ (մեղայ մեղայ), և ի՛նչ է. շատ լաւ պէտք է գիտնաս դու: Cochonnerie պոյականը — ինչ որ միտքս կու գայ — եթէ սխալմ, հաճէիր ուզողելու — այս անուանի բժիշկը նետեր է մէջտեղ Զոլայի գրութեանը համար, և ի՛նչ անթիւ, զու պէտք չես անգիտանալ: Կրնանք արդեօք կրկնել, հոս, այն քու հետաւորական ոճովդ, ո՛ր փաթեթու, ո՛ր Նանայի վիպասանը:

Բայց, dulcis in fundo, այս զոյալական ջատագովականին վերջին երգը, վերջին վանկը, ռաուզիս դառնացած ոգոյ մը հնձակն է, սիւր հանելու իբրեւ յիշոց մը. նետուած մը որ իրեն նիւթը, իրեն պաշտպանածը, բաւականապէս չկարենալ արդարացնելէն յաւալ կուգայ. և բոլորովին զոյնը թափած, կ'ըսէ. « Ու երբ Միխիթարեանց (°) գրեւորուն ցուցակը աչքէ անցընենք (ցուցակը, միայն), ի՛նչքան հատորներ որոնց հրատարակութեանը ո՛չ պէտք կար, ո՛չ ալ փափաք (քեզի համար. Եւսեբիոս, փաստոս ալ մ'ընեն): Այդ գիրքերն ալ իրենց ռուտումուտ, նախապաշարեալ պարունակութեամբը « կասկածելի և ոչ բարենամբաւ հեղինակաց » զործ սեպուելու ամէն թերութիւններն ունին »: Հոս, Զոլայի վէպերը Միխիթարեանց գրքերուն հետ կը բաղդատուին. ի՛նչ յարմարութիւն կայ. խելքս չի հասնիր: Ես, առանց հպարտութեան, Ս. Սահակէն մինչև Բագրատունի, Դաւիթ Մնայղթն ալ զուր չձգելով, կրնամ ըսել թէ կը հասկնամ ինչ որ պրտած է զրաբար. և այն օրէն որ սկսեր է զործածուիլ աշխարհիկ լեզուն թուղթելու վրայ, մինչև այս Հայրենիքին հռչակաւոր յօղաւածը՝ իմանալու, խելամոտելու կարողութիւնը ունեցած եմ: Բայց հոս, այս քանի մը տողերուն դիմաց, չեմ գիտեր ինչպէս, միտքս կը ստուերանայ, կը թանձրանայ, կը բլշակնի, և կը զգամ որ այս աշխարհաբարը, այս վերջին՝ իբրեւ այրած սրտէ բղխած՝ զարմալքը, չեմ հասկնար: Միայն կ'երևնայ ինձ, վեր-

իվերոյ, — հեռաւոր ժամանակի մը յիշատակները երազելով —, թէ դպրոցի մը մէջ եղած ըլլամ, և ընկերներէս մէկը որ զիս կը նեղէր, անոր ըած ըլլամ. Դդում՝ զլուխ, և նա ալ ինչ պատասխանած ըլլայ. Դդում՝ զլուխ դու ես:

*
* *

Ամենէն վերջը, մեր քննադատը կը թող-թառէ Բագմավկայը, և կը տպէ հոն յօդուած մը « Թուաբանութեան վրայ » որ չկայ: Կը ներէ, — և պէտք է ներէ — որ ոչ միայն Բագմավկային աշխարհաբարը չի հասկնար, այլ կը բռնաբար, մթաբքներ կը շողան աչքին նաև այն խեղճ Հանդէսին տառերը կարենալ կարդալու: « Թուաբանութեան » յօդուածը, պէտք է ընթերցուի « Բուսաբանութեան »: Թէպէտ, ինքը, կրնայ երկուքին ալ կարեւորութիւն չտալ, ուսերը վեր վերցնելով. Ասէ, ան եղեր է: « Այդ ամէնը, որոնց մէջ շատ խորին հմուտութիւն կը պարունակէ պարս-

կերէն բառերու վրայ գրուածը, կրնան սակայն ո' և է որոշ ուղղութեան մը ծառայել ու մեր մտքին կամ օրտին վրայ ներգործել »: Ըսածդ շատ իրաւացի է, բայց այն « պարսկերէն բառերը » արդէն, ճշգի համար գրուած չեն: Իսկ այն ամէն բանը որ կրնայ « ներգործել ձեր մտքին կամ սրտին վրայ », կը յուսամ թէ չէք պահանջեր որ զրեւն իրենց թերթին մէջ « մաքրակենցաղ » կրօնաւորներ:

Եւ կը լնցնէ. « Սպասենք որ քննադատող թերթը գործնական օրինակով ցոյց տայ այն ճամբան որմէ կ'ուզէ որ երկման հայ օրագրողները »: Լրջաբար կ'ըսես. քու ամբողջ համոզմանդ կարողութիւնը ունի՞ս այս խօսքիդ մէջ, թէ... Այն ատեն, խոսարհաբար կ'ըսեմ. Կրնաք սպասել:

Բագմավկային առաջնորդող յօդուածին վրայ, կը ներկայանայ այս իբրև վերջոտնոյդ (քննադէն դուրս):

Արեւքե.

ԱՌ ԼԱԼԱՅԵԱՆՑ

Իւրաքանչիւր եղանակ
Ունի իւր երգմ ու թըռչմակ.
Գարմամ երգէ սոխակիկ,
Ամառն ճըմնոյցն ճըռտողիկ:
Տամեաց վըրայ կամ ծխամի
Կը շինեն խեղճ քոյմ յարդի,
Կամ վազվըզեն մէջ օղիմ՝
Գեղեցիկիւ խընդագիմ:
Որ ձլմեն ալ երբ կը գայ,
Երգիչներն հետ կ'ուռնեայ,
Որ դէս ու դէմ երգելով
Ապրիմ ամհոգ՝ ամվըրդով:

Թատրոնի մէջ տպմ Ժանկեր,
Հագած պոչով պինակներ.
Կիմի հովահար կը ըլլուն,
Այլ տղաքամարդք մի քէ-ն.
Սոխակին պէս մըրամբ եւս
Ունիմ զոյգ ոտք, այլ ոչ թեւս.
Բոյմ էլ ունիմ, սակայմ լոկ
Միւրոյ քոյմ է հրաքորքոք:
Այլ թըռչնոց միմ ես ճամբամ,
Ինձ մտիկ է, բարեկամ.
Նա սոխակ չէ թեւ չունի,
Լալայեամ գոգտը ձայն ունի.

Պ. Հ. Արմաշե.